

Rumslighet i sagomiljöer

Sagomiljöer fångar oss med det familjära och, mera spännande, det övernaturliga. Folksagor utspelar sig i slott, ruckel, mörka skogar, magiska miljöer och övernaturliga domän. Dessa omgivningar och rum har länge avbildats som bakgrunder i illustrationer, i pjäser och i film. När man tänker på Hans och Greta tänker man på ett pepparkakshus i skogen, med Rapunzel tänker man på ett torn och med Rödluvan tänker man på den stora mörka skogen och lilla stugan däri. Plats och rumslighet finns överallt i folksagor, men har inte forskats i särskilt mycket.

Vilken roll spelar rumslighet i folksagor och vad kan analyser av det avslöja? Det är frågorna som Nada Kujundžić ställer i sin doktorsavhandling *Narrative Space and Spatial Transference in Jacob and Wilhelm Grimm's Fairy Tales* (2020)¹. Kujundžić är doktorand i litteratur, teater, film och kultur vid Zagreb Universitet och folkloristik vid Åbo Universitet. Rumslighet har ofta diskuterats som en bakgrundsdetalj i folksagoforskning, något som existerar endast som en ram för karaktärer och handlingar att utspela sig i. Det har även hävdats att karaktärerna i folksagor existerar skilt och oberörda av sina omgivningar. Tid och rum beskrivs vagt i själva sagotexten och det är därmed lätt att uppfatta sagorna som tidlösa och att platsernas roller i dem är så minimala att de knappt har betydelse.

I sin bok analyserar Kujundžić bröderna Grimms sagor, främst ur deras samling *Kinder- und Hausmärchen* (1812–1858). Hon bryter från den etablerade synen på plats som bakgrund i folksagor och hävdar att det finns mycket som platser kan berätta om i Grimms folksagor. Hon diskuterar hur rumslighet tidigare har karaktäri-

1 Nada Kujundžić: *Narrative Space and Spatial Transference in Jacob and Wilhelm Grimm's Fairy Tales*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B, Humaniora, 518, (2020).

serats i folksagoforskning, till skillnad från bland annat forskning inom skönlitteratur, och betoningen som har lagts på tid hellre än rum. Hur rum och rumslighet skapas, struktureras, beskrivs och förmedlas analyseras och kontextualiseras för att ge en överblick över rollen som de spelar i det narrativa. En synvinkel som hon lyfter fram är hur sagorna inte uppkommit, berättats eller nedtecknats i ett vakuum, utan reflekterar historiska, geografiska och kulturella aspekter av europiska samhällen. De mängder av kungadömen och stora mörka skogar reflekterar Tysklands splittrade stater och natur, medan sättet som platser och objekt beskrivs förmedlar den nationalromantiska andan som bröderna Grimm ville framhäva.

Men det är inte att säga att bröderna Grimms sagor endast behöver tolkas ur detta perspektiv. Kujundžić diskuterar också det positiva med det vaga och hur läsaren fyller i den vagt beskrivna omgivningen genom att projicera sina egna förväntningar och upplevelser i sagan. Det är denna aspekt som gör folksagor så anpassningsbara till olika medium och kulturer, det är inte nödvändigtvis så att läsaren behöver sätta sig in i den pseudo-historiska tiden av ”det var en gång” eller 1800-talets nationalism för att kunna uppleva och uppskatta berättelserna.

Ett tidigare perspektiv på rumslighet i folksagor är att rumslighet är en ram eller bakgrund som karaktärerna rör sig igenom oberörda av rummet och utan att lämna intryck på det. Kujundžić utmanar detta perspektiv genom att analysera relationen mellan karaktärerna och rum de befinner sig i och hur de inverkar på varandra. Hon hävdar, till skillnad från tidigare tolkningar, att de inte enbart interagerar utan att relationen mellan dem styr handlingen och för berättelsen framåt.

En annan viktig aspekt som Kujundžić fokuserar på är det magiska och icke-magiska och hur plats spelar en roll i att förmedla det. Hon diskuterar bland annat det väldigt sparsamma språket som används i sagor, särskilt vad gäller beskrivningar, och hur de mest detaljerat framställda miljöerna är de magiska. Enbart genom mera

information om omgivningen kan berättelserna förmedla att protagonisten rör sig i ett nytt, magiskt rum.

Kujundžićs forskning tar fram ett färskt perspektiv inom folksagoforskningen och ifrågasätter konventioner i tolkningen av sagorna som sällan granskats kritiskt. Särskilt Max Lüthis uppfattningar om plats och rum har granskats, ifrågasatts och utvidgats. Boken utforskar ett perspektiv som främst behandlats som en bakgrundsdetalj vilket kan fördjupa tolkningar av sagor. Det finns dock en risk i att sätta för mycket vikt på platsens och rumslighetens roll i sagor. Varför skall rumsligheten läggas i fokus? Kujundžićs analys ger läsaren en bra bild av hur man kan tolka rumslighet i sagor och vad som kan tolkas ur det, men det finns inte nödvändigtvis en bra motivation för varför den tolkningen är värd att göra. Till en mera historisk eller geografisk folksagoforskare kan det ge bättre insikt i den miljö som sagorna skapades i och avspeglar. För en forskare mera intresserad av rumslighet öppnar det vägen för sagor som analysmaterial. Men boken är inte nödvändigtvis för läsare utanför denna specifika nisch.

Kujundžićs bok kan också vara svårtillgänglig för läsare som inte är insatta i folksagoforskning och särskilt för läsare utanför en akademisk miljö. Det finns många begrepp som lyfts fram och beskrivs mera påtagligt genom exempel som förekommer först senare i kapiteln vilket kan göra en del av kapitlen svåra att komma in i utan förhandskunskap. För en som är intresserad av folksagor eller rumslighet på en akademisk nivå ger boken en bra överblick av fältet och intressanta insikter i potentialen av att analysera rumsligheten i folksagor ur ett narrativt perspektiv. Till en sådan läsare kan boken rekommenderas för att den behandlar ämnet på ett fräscht och fördjupande sätt. Till läsare utanför den relativt lilla sfären kan boken vara lite väl esoterisk och skulle inte rekommenderas som första steg i läsandet om rumslighet eller folksagoforskning.

Ailana Moore